

LEO MOLENAAR

«De rok van het universum. Marcel Minnaert, astrofysicus, 1893-1970»

Uitgeverij Balans/UitgeverijVan Halewyck, 2003, 602 p.

De hoogbegaafde bioloog en fysicus Marcel Minnaert was als student en jonge academicus al voor 1914 actief in de radicale vleugel van de Vlaamse beweging. Hij werd in 1916 de jongste en vermoedelijk een van de meest briljante hoogleraren aan de op initiatief van gouverneur-generaal von Bissing vernederlandste Gentse universiteit. Hij nam in 1918 de wijk naar Nederland, vond er spoedig aan de universiteit in Utrecht een baan bij het Heliofysisch Instituut van Willem Henri Julius (1860-1925). In 1925 promoveerde hij in de fysica en speelde vervolgens een belangrijke rol in de pioniersjaren van het

vak 'astrofysica'. Nog terwijl hij in Nederland een indrukwekkende wetenschappelijke carrière opbouwde, bleef hij gedurende een 15-tal jaar bijzonder actief in de kring van de uitgeweken veroordeelde Vlaamse activisten. Daarbij bleef hij een steile anti-Belgische houding aannemen: "Hij koos consequent voor de rechte lijn, de moeilijkst begaanbare weg en de meest anti-Belgische politiek" (159).

Des te verwonderlijker leek zijn optreden in 1936, toen hij onder het zingen van "De Vlaamse Leeuw" bij de onthulling van een monument voor de activistische dichter René Declercq in het Lage Vuursche, samen met beeldhouwer Jozef Cantré, de gebalde vuist opstak, als protest tegen het fascistisch gedoe van de talrijk opgekomen NSB'ers en VNV'ers. Helemaal verrassend was dat eigenlijk niet. In 1915 had hij in Leiden fysica gestudeerd en hij was er hartelijk opgenomen in een kring van marxistische wetenschappers, onder wie ook de historicus Jan Romein, "briljante tijdgenoten met een kritische blik, die" – anders dan de flamingantenkring waar Minnaert vooralsnog thuis was geweest – "niet behept waren met heldenverering en idolatrie" (104). Sinds de jaren twintig was hij bevriend met zijn communistische collega-astronoom Anton Pannekoek (1873-1960). Bij het horen van Minnaerts naam fronsten ook Nederlandse burgerlijke kringen sinds het incident de wenkbrauwen en hij werd door hen als "communist" bestempeld. Toch ging de regering in 1937 in op het voorstel van zijn faculteit en van de curatoren van de Utrechtse universiteit en benoemde zij hem tot hoogleraar in de astronomie. Minnaert had de voorkeur gegeven aan een benoeming in Utrecht, met de opdracht er de

Sterrenwacht om te bouwen tot een volwaardig onderzoeksinstituut, boven een hem op hetzelfde ogenblik aangeboden leerstoel aan de universiteit van Chicago. Onder zijn leiding ontwikkelde het Utrechtse instituut zich tot een internationaal centrum van spectrofotometrisch zonneonderzoek. Minnaerts *Photometric Atlas of the Solar Spectrum* (1940) wordt nog steeds als een standaardwerk beschouwd. Hij had ondertussen ook vermaardheid verworven als pionier van de natuurkundedidactiek, door talloze lezingen aan volksuniversiteiten en vooral door de publicatie van het originele *De Natuurkunde van 't Vrije Veld*, een klassiek geworden en veelvuldig herdrukt en vertaald handboek waarmee hij wilde bijdragen tot de popularisering van de interesse voor proefondervindelijke natuurkunde.

Op het einde van het interbellum en tijdens de Tweede Wereldoorlog hield hij zich verre van zijn opnieuw collaborerende voormalige activistische medestanders. Hij protesteerde in zijn colleges publiek tegen de verwijdering van joodse collega's en werd als gijzelaar geïnterneerd in het bekende kamp te Sint-Michielsgestel. Na 1945, in de periode van de Koude Oorlog, bevond hij zich helemaal aan de andere zijde van het politieke spectrum. Actief betrokken bij het weldra als 'links' gekwalificeerde Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, zette hij zich in voor vrede en wetenschappelijke samenwerking en werd door de BVD als een communistische *fellow traveller* beschouwd. Als zestigjarige steunde hij – ofschoon op de hoogte van de invloed van de Sovjet-Unie op deze activiteiten – het werk van de Wereldvredecongressen en de Nederlandse Vredesraad,

die zich keerde tegen de atoomwapenwedloop, de Amerikaanse atoombom en de Duitse herbewapening. Na Chroestsjows onthullingen over de wandaden in de Stalinperiode formuleerde de partijloze Minnaert op uitnodiging van de CPN (Communistische Partij Nederland) in een brief zijn kritiek op de partij: “gebrek aan vrij denken en gebrek aan waarheidsliefde”(385). Zijn politieke houding leidde ertoe dat Minnaert, in 1957-1958 aan de beurt voor verkiezing tot secretaris van de Senaat en rector magnificus, niet het vertrouwen kreeg van zijn collega's. In december 1968 werd hij gesignaleerd in een Vietnamdemonstratie.

In 1947 verleende de Engelse *Royal Astronomical Society* hem de *Gold Medal*, de hoogste astronomische onderscheiding in de wereld en in 1951 kreeg hij – in Utrecht, omdat de VSA een visum geweigerd hadden – van de Amerikaanse *Astronomical Society of the Pacific* de *Catherine Bruce Medal*, de tweede hoofdprijs van de astronomie. Een planetoïde tussen Mars en Jupiter en een krater op de achterkant van de maan dragen zijn naam.

Een al bij al schitterende loopbaan, maar een gecompliceerde persoonlijkheid. Minnaerts biograaf Molenaar – leraar, chemicus-didacticus en historicus – heeft er waarachtig een klinisch psycholoog en psychotherapeut moeten bijhalen om tot een inzicht te komen in Minnaerts ontwikkeling. Dat resulteert in het “expliciet psychologisch commentaar” in de “momentopname” waarmee hij elk van de drie delen van het werk besluit.

Minnaerts persoonlijkheid was in belangrijke mate het product van de vreemd-

soortige opvoeding die hij van zijn vader Jozef, normaalschoolleraar, en van zijn moeder Jozefina van Overberge, normaalschoollerares, had meegekregen. De biograaf heeft veel informatie gehaald uit de honderden bladzijden van het dagboek dat eerst de vader, later moeder Minnaert, vanaf de geboorte bijhielden en waarin zij zowel de vorderingen van het kind als hun pedagogische ambitie en aanpak noteerden. Vader Jozef, een broer van de liberale pedagoog en Willemsfondser Gillis Minnaert (1836-1919), observeerde voortdurend zijn zoon en beschreef hoe hij al van in diens prilste jeugd de natuuronderzoeker in hem probeerde te stimuleren. Ondertussen voerden de geëngageerde ouders het woord op protestvergaderingen tegen de in hun ogen onrechtvaardige oorlog die de Engelsen tegen de Boeren voerden en probeerden zij hun zoon een pacifistische levenshouding bij te brengen. Na de vroege dood van vader Jozef zette de moeder – door Paul Fredericq als een “zottin” bestempeld – het opvoedingswerk voort: Marcel leerde timmeren en piano spelen, studeerde buiten de schooluren Italiaans en Scandinavische talen, werd thuis in een laboratorium aan het werk gezet, maakte met zijn moeder “studiereizen” naar Parijs en Duitsland, waar ze opera's zagen, enz.

Aan het Gentse atheneum had Marcel als leraar Hippoliet Meert, stichter van het Algemeen Nederlands Verbond en de spilfiguur in de strijd voor de ‘Vlaamse Hogeschool’. Hij was er lid van De Heremans' Zonen en zo werd hij actief in de Vlaamse scholierenbeweging. Terwijl hij in 1910-1914 aan de Gentse universiteit biologie studeerde, bereikte de strijd voor de

vernederlandsing een hoogtepunt. Als student en studentenleider ontwikkelde hij, in de kring van de door een jongere generatie flaminganten naar de zijlijn verdrongen Julius Mac Leod en onder sterke invloed van de dweperige dominee Jan Derk Domela Nieuwenhuis (evenals Minnaert een geheelonthouder, niet-roker en vegetariër), een radicaal flamingantisch discours gekenmerkt door wantrouwen in de toenmalige leiders van de Vlaamse beweging, de partijpolitiek en de parlementaire democratie. Zoals blijkt uit hun begin 1914 opgericht blad *De Bestuurlijke Scheiding* verwachtten de jongelui na de recente politieke nederlagen van de flaminganten bij de parlementaire behandeling van de legerwet, de schoolwet en de vernederlandsing van de Gentse universiteit, “hun heil van persoonlijke studie, charismatisch optreden en een plotselinge autoritaire verandering van de verhoudingen” (88).

De biografie bevestigt dat er net voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, niet alleen in de katholieke rangen (Reimond Speleers, Alfons Sevens), maar ook bij de vrijzinnigen, georganiseerde kringen waren van Vlaamsgezinden op wie de bekende voormannen geen vat meer hadden.

Niettemin zou er vanwege de overgrote meerderheid van de Gentse flaminganten keihard weerwerk komen toen de groep rond *De Bestuurlijke Scheiding*, kort nadat Gent door de Duitsers was bezet en nog voor de Duitsers zich zelf een duidelijk idee hadden gevormd van de te voeren *Flamenpolitik*, samenzweerderig de koppen bijeenstak en onder leiding van Domela de politieke pressiegroep “Jong

Vlaanderen” oprichtte, met als programma “de van Germaans standpunt noodzakelijke aanhechting van de Nederlands sprekende gedeelten van België en Noord-Frankrijk bij Duitsland” (93). Als gevolg van hun betrokkenheid bij de redactie van de met Duits geld gepubliceerde krant *De Vlaamsche Post* werden Domela en Minnaert tijdens een dramatische vergadering uit het bestuur van het Gentse Algemeen Nederlands Verbond gezet. Ook met medewerking aan de vernederlandsing van de universiteit zal de wereldvreemde en politiek onrijpe Minnaert het allicht minder moeilijk hebben gehad dan de eveneens met het Gentse liberale establishment gebouilleerde Willem de Vreese en veel minder dan de katholiek Dosfel. Zijn standpunt ten aanzien van het nationalisme en de nationaliteitenproblemen, de verdeling van de arbeid én van de vrouwenbeweging verantwoordde hij in diverse artikelen op grond van Kropotkins leer van het ‘wederkerig dienstbetoon’. Als docent ging hij met innoverende onderwijsmethodes ondertussen helemaal op in zijn professoraat, blind voor de ellende in de bezette stad buiten de universiteitsmuren.

Wereldvreemdheid en gebrekkig inzicht in de reële machtsverhoudingen kenmerkten ook Minnaerts politieke optreden in zijn later leven. Interessant, en slechts te verklaren vanuit zijn vrijzinnige achtergrond, zijn pacifistische opvoeding en zijn ruime belezenheid, is ongetwijfeld zijn evolutie van een nationalistische naar een internationalistische overtuiging. Overigens was hij bepaald niet de enige oud-activist die in de jaren dertig bezwaren had tegen de

verrechtsing van het Vlaams-nationalisme. De Oostendse oud-leraar Frans van den Weghe bijvoorbeeld huldigde in een gedicht de republikeinse bestrijders van Franco. Ook de katholiek Adelfons Henderickx haalde in 1933 de neus op voor het fascisme van het VNV.

De Nederlandse biograaf beschrijft met groot inlevingsvermogen de ontwikkeling van de Vlaamse beweging tussen 1900 en 1945. In dit levensverhaal – de titel is ontleend aan een vers van Lucbert – gaat Molenaar ondertussen ook uitvoerig in op Minnaerts academische carrière en weet hij de betekenis van diens prestaties te duiden in het kader van de wetenschapsgeschiedenis. Ook het huwelijk en het gezinsleven van de Minnaerts krijgt ruime aandacht.

Bij de lectuur van deze erudiete publicatie wordt men er zich van bewust hoezeer bij historische gebeurtenissen de persoonlijkheid van de betrokken actoren van doorslaggevende betekenis kan zijn. Ofschoon de grote lijnen van het verhaal nu wel vaststaan, zouden degelijke biografieën van de andere Gentse hoofdrolspelers (Fredericq, Mac Leod, De Bruycker, Dosfel) ongetwijfeld nog meer licht werpen op het ontstaan van het activisme, dat hoe dan ook een keerpunt in de Belgische geschiedenis is geweest.

Joris Dedeurwaerder